

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Tweede-taalverwerving van 18de-eeuws Nederlands: natuurlijke methode versus grammatica en woordenboek?

Wal, M.J. van der

Citation

Wal, M. J. van der. (1998). Tweede-taalverwerving van 18de-eeuws Nederlands: natuurlijke methode versus grammatica en woordenboek? *Tydskrif Vir Nederlands En Afrikaans*, 5(2), 181-195. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18107>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18107>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Tweede-taalverwerving van 18de-eeuws Nederlands: natuurlijke methode versus grammatica en woordenboek?

Marijke J. van der Wal

To date, linguists interested in the acquisition of foreign languages in previous centuries have focussed on the textbooks used. Grammars and vocabularies give us an impression of one method of foreign language learning. There is, however, little evidence on the use of another method of foreign language acquisition: the so-called natural method, i.e. language learning from native speakers in everyday life.

As a student at the university of Utrecht, the Scot James Boswell (1740-1795) wrote various short essays in Dutch. Close scrutiny of these essays reveals whether Boswell used the available eighteenth-century linguistic tools. It will also become clear that some linguistic characteristics in his texts can be explained by interference by English, others by influence by spoken eighteenth-century Dutch. In conclusion, the question whether Boswell's second-language acquisition is an example of the natural method or the grammar-and-dictionary method can be answered. Both the natural method as well as Sewel's bilingual dictionary played a role in his acquisition of Dutch.

1 Inleiding

Aan het eind van een millennium, bij de overgang naar de 21ste eeuw, kunnen we onder meer op een eeuwenlange traditie van tweede-taalverwerving terugblikken. Tweede-taalverwerving is een kernactiviteit van neerlandici extra muros en daarom wil ik binnen de context van het *Derde Internationaal Neerlandistiek Congres* aandacht schenken aan een onderwerp op dat gebied: één bepaald geval van tweede-taalverwerving in het verleden, een voorbeeld uit de tweede helft van de 18de eeuw. Het gaat om James Boswell (1740-1795), een jonge Schot die vrijwel een jaar in Nederland verbleef in verband met zijn rechtenstudie aan de universiteit van Utrecht.¹ Het is dezelfde James Boswell, die later bekend is geworden als biograaf van de Engelse literaire autoriteit en woordenboekmaker dr Samuel Johnson.

Voordat ik u verder met James Boswell laat kennismaken, moet ik vooraf iets opmerken over de wetenschappelijke aandacht voor "tweede-

taalverwerving in het verleden". De belangstelling is tot nu toe vooral gericht geweest op het vreemde-talenonderwijs aan Nederlanders, dat wil zeggen op het onderwijs aan de Latijnse scholen, de Franse scholen, het privé-onderwijs en de gehanteerde leerboeken.² De verwerving van talen liep echter niet alleen via die onderwijsmogelijkheden. Welgestelde 17de- en 18de-eeuwse jongelingen maakten een grand tour door Europa, wat een gelegenheid was om zowel andere landen te leren kennen als zich in het spreken van vreemde talen te oefenen. Wat weleens wordt vergeten is dat niet alleen Nederlanders naar het buitenland gingen, maar dat er in de 17de en 18de eeuw ook buitenlandse studenten in Nederland verbleven. Zij konden aan Nederlandse universiteiten gewoon college volgen, omdat de colleges in het Latijn werden gegeven. Er waren voor buitenlandse studenten dus geen taalproblemen bij de studie, maar er is ook leven buiten de universiteit en enige beheersing van het Nederlands moet dus wel prettig zijn geweest. James Boswell trachtte in ieder geval Nederlands te leren toen hij met enige tegenzin in Utrecht terecht kwam (hij was namelijk veel liever in Londen gebleven en Utrecht was een stad die aanvankelijk op hem een weinig aantrekkelijke indruk maakte).

2 James Boswell en de talige situatie in de Nederlanden

Boswell verbleef een klein jaar – van augustus 1763 tot juni 1764 – in Nederland. Hij hield zich in die periode niet alleen met de rechtenstudie, maar ook met het lezen van klassieke auteurs en met de Franse taal bezig. Dat hij zijn Frans oefende was voor iemand met zijn sociale achtergrond niet ongebruikelijk, want in de hogere kringen van West-Europa was het Frans de taal van conversatie en correspondentie en dat gold ook voor de betere kringen in Nederland. Zelf noemt Boswell een paar concrete redenen om serieuze aandacht te besteden aan zijn Franse taalvaardigheid: zijn wekelijks bezoek aan een literaire sociëteit waar men alleen maar Frans mocht spreken, diners bij dominee Robert Brown waar Frans de voertaal was (in verband met diens Zwitserse vrouw en haar zuster die onvoldoende Engels spraken) en vooral ook zijn ontmoeting met de interessante Belle van Zuylen, op wie hij verliefd werd en met wie hij nog jaren zou corresponderen (zie Barfoot & Bostoen 1994: x-xi).

Een voor de hand liggende vraag voor in tweede-taalverwerving geïnteresseerden is hoe Boswell zich oefende in het verbeteren van zijn Frans. Volgens zijn eigen zeggen las hij 's avonds twee uur in Voltaire en

wanneer hij al lezend bepaalde woorden niet helemaal begreep, zocht hij ze op in een woordenboek en noteerde hun betekenis (zie Barfoot & Bostoen 1994: xi). Hij schreef ook elke dag een opstel van twee pagina's en die gewoonte heeft tijdens zijn verblijf in Nederland 232 quarto pagina's Frans opgeleverd.

Hoewel Boswell dus op de universiteit met het Latijn en in de hogere sociale kringen met het Frans heel goed uit de voeten kon, is zijn belangstelling ook voor het Nederlands gewekt. Op een gegeven moment gaat hij in het Nederlands schrijven: gedurende ruim één maand, van 1 februari tot 6 maart 1764 produceert hij twintig korte Nederlandse opstellen. Die 20 quarto pagina's zijn niet veel tegenover de 232 pagina's in het Frans, maar ondanks de beperkte omvang is het materiaal toch taalkundig gezien interessant.³

De inhoud van de opstellen is niet spectaculair, maar ze bevatten wel aardige observaties van het dagelijks leven en bijvoorbeeld ook een verslag van zijn bezoek aan de familie Van Zuylen. Voor historiografen van de taalwetenschap is zeker interessant dat Boswell schrijft over zijn kennismaking met het werk van de excellente taalkundige Lambert ten Kate. Boswell ontmoet bij de heer Van Zuylen (Belle's vader) de Utrechtse hoogleraar in de theologie, Gijsbertus Bonnet. Als goed gastheer vermeldt de heer Van Zuylen dat Boswell met een Schots woordenboek bezig is. Bonnet reageert dan met de opmerking dat hij een woordenboek heeft waarin het verband tussen de "Nederduitsche, de oude Saxsche, de yslandieshe en de Latin Taalen" is aangetoond. Het is een tweedelig boek van de hand van Lambert ten Kate. Hier wordt zonder enige twijfel Ten Kate's *Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* (1723) bedoeld. Boswell toont zijn interesse en Bonnet belooft het boek aan hem uit te lenen.

Wanneer Boswell het in handen heeft is zijn reactie: "En in der waarheid: het is een schat!". Hij constateert echter ook dat het in "de Hollandsche taal" is geschreven en dat hij nog niet genoeg kennis van de taal heeft om het boek geheel en al te begrijpen. De *Aenleiding*, zoals bekend een omvangrijk historisch-taalkundig en etymologisch werk waarin het zoeken naar regels en regelmaat een belangrijk uitgangspunt was, werd in Boswells Utrechtse omgeving gunstig ontvangen, niet alleen door Gijsbertus Bonnet. Uit Boswells zesde, zevende en achtste opstel blijkt dominee Brown ook zo enthousiast te zijn over Ten Kate's werk dat hij gedeelten uit de *Aenleiding* in het Frans wil vertalen om ze voor te lezen voor "onze Donderdag's wysgerig Gezelschap" (Barfoot & Bostoen 1994: 18). Boswells opstellen leveren zo een voetnoot op voor

de receptiegeschiedenis van Ten Kate's hoofdwerk. Ze laten ook tegelijkertijd het probleem van het publiceren in het Nederlands zien.

In zijn opstellen uit Boswell zich positief over het Nederlands, dat hij een oude, sterke en rijke taal noemt. Hij ergert zich aan het veelvuldig gebruik van Franse woorden, speciaal in Den Haag (Barfoot & Bostoen 1994: 6). Het is wellicht niet verwonderlijk dat hij met zo'n positieve houding ook zelf Nederlands wilde leren. Nu Boswells opstellen ons in een recente uitgave ("*Een Beytie Hollansche*". *James Boswell's Dutch Compositions*, eds. C.C. Barfoot & K.J. Bostoen, Leiden 1994) ter beschikking staan, kunnen we nagaan hoe hij dat precies deed.⁴ Welke hulpmiddelen voor het verwerven van het Nederlands waren er in 1764 en maakte Boswell ook daadwerkelijk gebruik van die beschikbare hulpmiddelen?

3 Boswells Nederlandse opstellen en Sewels woordenboek

Leerde Boswell Nederlands in de dagelijkse omgang, zo te zeggen de natuurlijke methode door onderdompeling, maakte hij gebruik van grammatica's en woordenboeken, de traditionele methode, of deed hij soms beide? Als Engelstalige had hij de beschikking kunnen hebben over een grammatica en een woordenboek. Ik doel op W. Sewel, *A Compendious Guide to the Low-Dutch language/Korte Wegwyzer der Nederduytsche Taal* (1754, 2e druk), een Nederlandse grammatica in het Engels met veel dialogen, en op een Engels-Nederlands/Nederlands-Engels woordenboek van dezelfde auteur: W. Sewel, *A large Dictionary of English and Dutch/Groot Woordenboek der Engelsche en Nederduytsche Taalen* (1727 of latere druk). De vraag is natuurlijk of Boswell die werken ook daadwerkelijk heeft gebruikt.

In de eerste Nederlandse brief, die Boswell op 2 januari 1764 aan Archibald Stewart, koopman in Rotterdam, schrijft en die hij ondertekent met Jacobus van Auchinleck (hij had de titel lord Auchinleck), zegt hij geen woordenboek te hebben: "Ik heb niet een Dictionarie myn te helpen" (ik heb geen woordenboek om mij te helpen). Is dat op 1 februari van datzelfde jaar, wanneer hij begint met zijn Nederlandse opstellen, nog steeds zo? Het is in dit verband opmerkelijk dat hij zijn elfde opstel, gedateerd 16 februari, als volgt begint:

Ik sall een maal probeeren een half bladje te schryven als Ik spreek. Ik zaal geen Wordenboeken neemen, maar Ik zaal allen die woorden dat in myn hoofd comen introduceeren. Ik moet ook franschen woorden meeleeren, terwyl ik zyn zoo veel hooren alle dagen in alle Gezelschappen (B&B 24).

Boswell is dus van plan gesproken taal te schrijven en hij zal zijn Nederlands met Franse woorden mengen, omdat hij die overal zo frequent hoort. In het betreffende opstel vinden we overigens alleen "introduceeren" en "meleeren" als Franse woorden. Nadrukkelijk zegt hij nu geen woordenboek te zullen gebruiken, wat mijns inziens impliceert dat hij dat bij eerdere opstellen wél deed!

De editoren Bostoen en Barfoot zien geen verschil tussen de eerdere opstellen en het elfde en zij concluderen dat het nog steeds een discussiepunt is of Boswell Sewels woordenboek had en ook gebruikte (Bostoen & Barfoot 1994: xxiv). Ik meen op dit punt duidelijkheid te kunnen verschaffen. We moeten daarvoor merkwaardig woordgebruik in Boswells eerste tien opstellen nader onderzoeken. Ik beperk me hier tot drie voorbeelden.

In zijn eerste opstel schrijft Boswell dat wat hij zal gaan schrijven "geen *zamenbestaanlykheid* sall hebben" (B&B 4; cursief MvdW). *Zamenbestaanlykheid* (coherentie, samenhang, consistentie) lijkt me geen woord dat een buitenlander uit de alledaagse conversatie oppikt. Boswell kon het wel uit Sewels woordenboek halen, waar we onder *Tzamenbestaanlykheyd* "Consistence" en onder *consistence* "Bestaanlykheyd, t'zamenbestaanlykheyd" aantreffen.⁵

In zijn tweede opstel is Boswells aanvankelijk negatieve oordeel over Utrecht kennelijk geheel omgeslagen. Hij schrijft:

Het is een heel goed plaats om te studeeren; daar heb y verscheiden overtreffelyken *Hoogleermesteren*. Ik weet weel dat voor 't meerderdeel men zyn "Professeurs" noemen. Mar dat is een franshe woord *t'afborgen* en dat sal ik noit doen.

B&B 6; cursief MvdW

Het purisme *Hoogleermeester* dat Boswell gebruikt vinden we bij Sewel (Eng. *professor*: "een Hoogeschool-leeraar, Hoogleermeester, Opper-voorlezer, Professor"), maar wat meer zegt is het woord *afborgen* 'lenen'. Volgens het WNT (I: 869) is dit woord in proza "weinig gebruikelijk" en onder *borgen* in de betekenis 'van iemand iets lenen', dat "zeldzaam" wordt genoemd, staat een verwijzing naar Sewel (WNT III: 562)! Zo'n weinig frequent woord kan een buitenlander niet in de conversatie hebben leren kennen. Het is niet verrassend dat we in Sewels woordenboek onder *borrow*: "Afborgen, ontleenen, borgen" aantreffen.

Een fout in het Nederlands in datzelfde tweede opstel wijst ook in Sewels richting. Nadat Boswell zijn verontwaardiging heeft geuit over de mengeling Frans-Hollands die hij in Den Haag hoort, schrijft hij:

Het is een schandelyke Zaak dat Die frai volken daar *bin verontaardingen* alledaag van de nugteren Kragten van zyn eerbidigheyden voroudes.

B&B 6; cursief MvdW

Parafase: Het is een schandelijke zaak dat die voortreffelijke mensen steeds (elke dag) afvallen van (ontaarden ten opzichte van) de sobere krachten van hun eerbiedwaardige voorouders.

Het kryptische “bin verontaardingen” moet, gezien de context, wel een werkwoordelijke groep zijn. De merkwaardige formulering wordt duidelijk, wanneer we bij Sewel onder *degenerating* als eerste “Verontaarding” en vervolgens “verontaardende” vinden.

Deze drie voorbeelden volstaan hier om aannemelijk te maken dat Boswell wel degelijk gebruik gemaakt heeft van Sewels woordenboek.⁶ Over het gebruik van Sewels grammatica of een andere grammatica kunnen we hier niets met zekerheid opmerken. In plaats van hierover te speculeren, wil ik laten zien welke kenmerken Boswells Nederlands vertoont. Er zijn kenmerken die samenhangen met de interferentie Engels-Nederlands en er zijn ook sporen van het gesproken 18de-eeuws.

4 Interferentie Engels-Nederlands

In de opstellen zijn veel interferentievervalsingen te vinden, die verklaard kunnen worden vanuit Boswells Engelse moedertaal. Allereerst zijn er versvalsingen op het terrein van de woordvolgorde. In de hoofdzin ontbreekt herhaaldelijk inversie na een vooropgeplaatst zinsdeel of een vooropgeplaatste bijzin. Zie de voorbeelden (1) tot en met (3) in schema 1 hieronder. De correcte volgorde treffen we evenwel ook aan zoals blijkt uit voorbeeld 4. De Nederlandse bijzinsvolgorde met de persoonsvorm of werkwoordelijke groep achteraan (SOV) verschilt van die in het Engels (SVO), waar de persoonsvorm onmiddellijk op het onderwerp volgt.⁷ De interferentie van die Engelse SVO-volgorde is evident in Boswells Nederlandse zinnen (zie (5) en (6) hieronder), ook al zien we af en toe de persoonsvorm op de juiste plaats staan zoals in (7). Dat Boswell de woordvolgorderegels onvolledig beheerst blijkt uit de gevallen als (8) waarin hij de Nederlandse bijzinsvolgorde ook in de hoofdzin gebruikt. In hetzelfde opstel, het vijfde, waarin we (7) met correcte bijzinsvolgorde aantreffen staat ook (8).

Schema 1 – Woordvolgorde

Hoofdzin

- (1) ... en dat *ik sal* nooit doen (B&B 6).
- (2) Naamiddag te zes uren *Ik heb* myn knecht naar de eerwaardig Hogleeraar gezenden (B&B 16).
- (3) Als van daag is Het eerst van Februari, *ik begin*... (B&B 4)
- (4) Laatst Maandag *heb ik* Thee gedronken ... (B&B 12).

Bijzin

- (5) ...ik verhoop dat *hy sall* niet Kwaardaardig worden (B&B 4).
- (6) ...zoo dat *ik moet* een recht kennis van dit Zaak hebben (B&B 28).
- (7) ...dat *zy niet* in goed luym *was* (B&B 12).

Hoofdzin

- (8) Juvrow zyn dogter seer vermaaklyke *was* (B&B 12)

Op morfologisch gebied is de interferentie ook evident. Het is begrijpelijk dat een native speaker van het Engels problemen heeft met de lidwoorden en aanwijzende voornaamwoorden, waarbij het geslacht een rol speelt. Sewel signaleert dat ook in zijn grammatica:

Whereas the English always use the Particles *The, that* and *this* promiscuously before all Nouns [...]; it seems an almost unsurmountable difficulty for the English to learn the right use of these Particles, because there have not yet any sufficient rules been given for it.

Sewel 1754: 34

Boswell vormde geen uitzondering op die regel: ook bij hem verschijnen niet-onzijdige substantieven met het lidwoord *het* of het aanwijzend voornaamwoord *dat* (zie schema 2, 1e kolom links bovenaan).⁸ Soms is er een wisselend gebruik te signaleren zoals uit de rechterkolom bovenaan blijkt.

Schema 2

Dat brief (10); dit brief (28)	in dat Staat (20); in deze Staat (28)
het historie en het Philosophie (38)	dit winter (10); die slegtest Winter (36)
het engelsche kerk (28)	het weereld (34); hy is die Best Hospes in die Waereld (42)
in dat taal (4); het engelsche taal (38)	
twee maalen in het week (38)	

een vry groot Stad (6)	Mar dat is een franshe woord t'afborgem (6)
Het is een heel goed plaats om te studeeren (6)	de fransche gelt (6)
met groot beschaafdhyd (10)	Het hollansche taal is een oude, een sterk en een ryk taal (6)
in een heel goed gelegenheyd (26)	En als ik roeme dat ik hollansche blood in mynen aderen heb... (6)
de oud carle (34); een verstandig Carle (40)	zyn engelsche wordenboek (28)
een gunstig onthaal (10)	een Scotsche Heer (40)
met groot verdriet (20)	
<hr/>	
mar ik geloove dat ik bin de eerst die ... (30)	Juvrow zyn doghter seer vermaaklyke was (12)
	Myn Schoonen (=schoenen) binnen heel goeden (24)
	Het was heel onbeschaafde en zottelyk te schelden alle daag ... (40)

Een ander morfologisch voorbeeld is het gebruik van de verbogen en onverbogen vorm van het adjectief. Vanuit het Engels, waar het adjectief niet verbogen wordt, is het begrijpelijk dat lang niet altijd de juiste vorm optreedt.⁹ Zie hiervoor de voorbeelden in de tweede rij links van schema 2, waar de onverbogen vorm alleen in de twee laatste gevallen (bij onbepaald lidwoord en een onzijdig woord) correct is gebruikt.¹⁰ De adjectieven die volken en talen aanduiden, hanteert Boswell steeds in hun verbogen vorm (zie schema 2, tweede rij rechts). Dat gebeurt ook bij het predicatief gebruik van het adjectief (zie de derde rij rechts). Daartegenover staat het onjuist gebruik van de onverbogen vorm van het telwoord *eerst(e)* (derde rij links).

Na deze illustratie van interferentievervalsingen richten we ons op andere kenmerken die Boswells Nederlands vertoont: sporen van het gesproken 18de-eeuws.

5 Het gesproken 18de-eeuws

Vooraf merk ik op dat Boswell evident op de hoogte was van bepaalde kenmerken van de geschreven 18de-eeuwse taal. Dat blijkt uit het gebruik van naamvallen, ook buiten vaste combinaties als *in der waarheyd*, zoals in (1) en (2):

- (1) Men zeg dat de hollansche taal is een taal voor *den* Paarden (B&B 8)
- (2) in *zynen* pleytingen (B&B 20)

Er zijn echter duidelijke aanwijzingen dat Boswell het Nederlands zeker ook in de dagelijkse omgang leerde. *Heb y* in "daar heb y verscheiden overtreffelyken Hoogleermesteren" (B&B 6) is een spelling die vanuit de gesproken taal begrijpelijk is. De spelling van *Aarmin* (= armen; B&B 28) wijst erop dat Boswell de i-achtige uitspraak van de sjwa, die in de 17de en 18de eeuw op grote schaal voorkwam, heeft opgevangen.¹¹ Er zijn nog meer voorbeelden te geven. De *-t*-deletie is een kenmerk van gesproken Hollands, een kenmerk dat vandaag nog in het plat-Leids en Rotterdams te horen is. Bij Boswell treffen we het verschijnsel ook aan:

- (3) Men *zeg* ook (B&B 8, 12)
- (4) ... dat *com* voornaamlyk van t gage (= Den Haag) (B&B 20)
- (5) Den Auteur *vertoon* hoe dat allen talen ... (B&B 16)

Vormen van het werkwoord *zijn* zoals *ik bin* (B&B 4, 10, 30), *zy bin* (B&B 22), *Wy binnen* (B&B 18), *u bin* (B&B 4, 30), *zij binnen* (B&B 12, 24) zijn vormen die nog wel in het gesproken 18de-eeuws voorkwamen, maar die niet tot de geschreven standaardtaal behoren die door grammatici gepropageerd werd.¹²

Volgens Barfoot & Bostoen (1994: xxvi) had Boswell grote problemen met de persoonlijke voornaamwoorden, maar een deel van die veronderstelde problemen is terug te voeren op gesproken Hollands. We vinden weliswaar in Nederlandse 17de- en 18de-eeuwse grammatica's bij het persoonlijk voornaamwoord van de 1e persoon enkelvoud als objectsvorm *mij* en bij de 3e persoon enkelvoud *hem*, maar in het gesproken Hollands komt het als vulgair beschouwde *mijn* en *zijn* voor.¹³ Boswell is dat niet ontgaan, gezien onder meer de volgende voorbeelden:

- (6) Hy heeft *myn* ontvangen (B&B 12)
- (7) hy heeft *myn* Het bovegemelde Woerdenboek gebroght (B&B 16)

- (8) Ik weet veel dat voor 't meerderdeel men *zyn* "Professeurs" noemen (B&B 6).
- (9) ... dat men vreeze een gunstig onthaal *zyn* te geeven (*zyn* verwijst naar *vreemden*; B&B 10)

Opmerkelijk is echter wel dat Boswell *zijn* niet voor het enkelvoud *hem* gebruikt, maar voor het meervoud *hen* of *hun* zoals uit (8) en (9) blijkt.

Er is in de 18de eeuw variatie op het gebied van de comparatief (vgl. Van der Wal 1994: 237-238): naast *groter als* komt *groter dan* voor; het laatste wordt door grammatici en andere regelgevers voorgestaan. Sewel geeft de bestaande variatie in zijn woordenboek weer door als vertaling van *than* "Dan, als" te geven met de voorbeelden: "Goud is meer waard dan zilver; Hy is langer als ik". We zouden bij Boswell vanuit zijn Engelstalige achtergrond *dan* verwachten. Het is dan ook opmerkelijk dat hij in het Nederlands consequent *als* gebruikt zoals onder meer in:

- (10) ... meer gelukkig *als* eening Scotsman ... (B&B 10)
- (11) Ik can u verzeeker dat *zyn* hand is sterker *als* myne (B&B 34)

Het gebruik van *als* lijkt mij, samen met de eerder genoemde t-deletie, de *bin-*, *binnen*-vormen en het gebruik van *mijn*, *zijn*, een voorbeeld van gesproken 18de-eeuws dat Boswell in de dagelijkse omgang, via de natuurlijke methode dus, zich eigen heeft gemaakt.

6 Niveau van taalbeheersing: de participia

Nadat we nu de interferentieverschijnselen hebben bekeken en de invloed van gesproken 18de-eeuws Nederlands hebben gezien, zullen we één bepaald verschijnsel in Boswells teksten nader beschouwen: de werkwoordsvormen, in het bijzonder de participia.

Boswell gebruikt veel voltooiden tijden en dat betekent dat hij voltooid deelwoorden in de juiste Nederlandse vorm zou moeten hanteren. Een verschil met het Engels is het prefix *ge-*, een verschil dat dan ook problemen blijkt op te leveren. In de volgende voorbeelden ontbreekt het prefix:

- (12) Het is derdtig Jaaren zeedert myn vaader te Leyde *heeft studeerd* (B&B 22)
- (13) Ik heb veel gaaten daarin *vonden* (B&B 24)

Het onderscheid tussen sterke en zwakke werkwoorden is een gemeenschappelijk kenmerk van het Engels en het Nederlands – dat zou dus

geen problemen moeten opleveren – , maar het betekent niet dat Boswell in alle gevallen een bepaald Nederlands werkwoord bij de juiste categorie (sterk of zwak) onderbrengt. Twee voorbeelden van sterke werkwoorden die ten onrechte een zwakke participiumvorm krijgen, zijn *schrijven* en *spreken*:

- (14) Mynheer Johnson [...] heeft myn een brief uyt Londen *geschryft* (B&B 28)
- (15) hy heeft *gespraakt* (B&B 40)

Daar staan veel voorbeelden tegenover van zwakke werkwoorden die ten onrechte met een sterk participium verschijnen. Een kleine selectie daaruit zijn (16) tot en met (20):

- (16) Hy heeft myn *belooven* een vol verhaal daarof (B&B 28)
- (17) zy hebben [...] *bewaaren* (B&B 20)
- (18) Waar heb u allen uw daagen *geleeven* dat [...] (B&B 30)
- (19) [...] dat in het hollansche taal *oversetten* is (B&B 28)
- (20) [...] en hy heeft in frankryk, Spanye en Italie *geryzen* (B&B 34)

Dat is wel opmerkelijk vanuit het oogpunt van de taalsystematiek: men zou eerder verwachten dat de regelmatige zwakke vorm zich uitbreidt ten koste van de onregelmatige sterke dan omgekeerd, zoals bij Boswell het geval is.

Wanneer een sterk werkwoord bij Boswell wel een sterk participium krijgt (en dus in de juiste categorie is geplaatst), is het niet altijd de juiste vorm. Vgl. de volgende voorbeelden:

- (21) hy heeft t'huys *geblyven* (B&B 40)
- (22) Het is [...] *geschryven* (B&B 16)

Ook komen stapelvormen voor van een type dat wij eveneens kennen uit hedendaagse gevallen van eerste-taalverwerving: *gecoft* (=gekocht) + *-en* en *geweest* + *-en*. Vgl.:

- (23) Ik heb geen schoenen *gecoften* seedert dat Ik heb in Holland geweest (B&B 24)
- (24) een heel oude familie, waarin daar hebben negenteen Hughs *geweesten* (B&B 40).

Het betekent overigens niet dat er bij Boswell geen correcte vormen te vinden zouden zijn, maar de fouten overheersen.¹⁴

Wanneer we het participiumgebruik overzien, valt op dat Boswell de meeste werkwoorden ten onrechte sterk maakt. Er zijn nog andere opmerkelijke werkwoordelijke verschijnselen in zijn teksten te vinden, die wij hier terzijde moeten laten. Voor het precies bepalen van Boswells niveau van taalbeheersing zouden we een uitgebreide inventarisatie en kwantitatieve analyse van goede taalvormen en van fouten moeten presenteren.¹⁵ Hier hebben we slechts op één punt een indruk van Boswells beheersing van het Nederlands gegeven: daaruit mag geconcludeerd worden dat zijn beheersing van de belangrijke, veel in zijn teksten voorkomende participia gebrekkig is te noemen.

7 Conclusie

Boswells teksten zijn een weerslag van een proces van tweedetaalverwerving en als zodanig zou het interessant zijn om de beschikbare gegevens ook te bezien in het licht van bepaalde discussiepunten binnen recente theorieën over eerste- en tweede-taalverwerving. Dat zal echter in een ander artikel gebeuren. Hier hebben wij ons afgevraagd hoe Boswells verwerving van het Nederlands plaatsvond. Moet onze conclusie nu zijn dat het verwervingsproces is te typeren met de zinssnede "natuurlijke methode versus grammatica en woordenboek"? Ik meen te hebben aangetoond dat het bij Boswell niet het een versus het ander is, maar dat bij hem zowel een traditioneel hulpmiddel (Sewels woordenboek) als de natuurlijke methode (datgene wat hij opving in de dagelijks omgangstaal) een rol speelde. Door de werkwoordsvormen onder de loep te nemen hebben we een indruk gekregen van het niveau waarop die tweesporige taalverwerving hem heeft gebracht. Zelf formuleerde Boswell in zijn eerste opstel wat zijn bedoeling was:

Terwyl ik bin van voornemens om de hollansche taal te leeren, dat is te zeggen: Terwyl ik hebben lust te minsten een beytie te leeren zoo dat ik kan met de Hollanders conversatie hebben, zoo heb ik geresolveer'd alle daag een beytie in dat taal te schryven.

B&B 4

Hij maakt in een brief van 23 maart 1764 de balans op: "I have advanced very well in French [...] I have picked up a little Dutch" (Pottle 1952: 190). Wij hebben kunnen zien dat hij zich inderdaad "Een beytie Hollansche" eigen heeft gemaakt, waarschijnlijk net genoeg om tijdens zijn resterend verblijf in Nederland "met de Hollanders conversatie [te kunnen] hebben".

Universiteit Leiden

Bibliografie

- Barfoot, C.C. & K.J. Bostoën (reds.).** 1994. *"Een Beytie Hollansche"*. James Boswell's Dutch Compositions. Leiden: Academic Press.
- Bree, C. van.** 1975. Regionale varianten van de sjwa. *Studies voor Zaalberg*. Leiden: Publikaties van de Vakgroep Nederlandse Taal- & Letterkunde, 53-72.
- Kate, Lambert ten.** 1723. *Aenleiding tot de kennis van het verhevene deel der Nederduitsche sprake*. Amsterdam: Wetstein.
- Noordegraaf, J. & F. Vonk (reds.).** 1993. *Five hundred years of foreign language teaching in the Netherlands 1450-1950*. Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU.
- Pottle, Frederick A.** 1952. *Boswell in Holland 1763-1764*. London: Heinemann.
- Sewel, W.** 1727. *A large Dictionary of English and Dutch/Groot Woordenboek der Engelsche en Nederduitsche Taalen*.
- Sewel, W.** 1754. *Compendious Guide to the Low-Dutch language/Korte Wegwyzer der Nederduitsche Taal*. Amsterdam: Ter Beek.
- Toorn, M.C. van den (red.).** 1997. *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Wal, M.J. van der & C. van Bree.** 1994. *Geschiedenis van het Nederlands*. Utrecht: Spectrum.

Noten

- ¹ Net als zijn vader, zijn grootvader en veel andere Schotten kwam Boswell naar Nederland voor zijn juridische studie. Het Schotse recht, dat aanzienlijk van het Engelse verschilde, was voor een belangrijk deel op het Romeins recht gebaseerd, waarin toentertijd Nederlandse juristen uitblonken. Vgl. Pottle: "as the Dutch were the great masters of Roman law, it was usual for young men preparing for the Scots bar to complete their education in Holland" (1952: 2-3).
- ² Zie bijvoorbeeld Noordegraaf & Vonk 1993, een bundel artikelen over het vreemde-talenonderwijs in Nederland.
- ³ Barfoot & Bostoën (1994: xiv-xv) overwegen in verband met het beperkte Nederlandse materiaal het volgende: "It is possible that, like Boswell's Dutch Journal itself, the notebook in which he continued to write his Dutch Compositions is lost. It is most probable, though regrettable, that Boswell had lost interest in the exercise. He went on writing his French Compositions and wrote a number of letters in French [...], presumably because of its greater

usefulness in the social world in which he moved and his anticipation of further travels on the Continent.”

- ⁴ In het vervolg zullen we steeds naar de opstellen in deze uitgave verwijzen met B&B x, waarbij x het paginanummer van de editie aangeeft.
- ⁵ In dezelfde zin gebruikt Boswell ook het woord “inbeelding”. Onder *imagination* treffen we bij Sewel “Inbeelding, verbeelding” aan.
- ⁶ Sewels woordenboek geeft ook de oplossing voor bepaalde tekstproblemen die Barfoot en Bostoen signaleren. In het vijfde opstel, waarin Boswell verslag doet van zijn bezoek aan de familie Van Zuylen, merkt hij over de houding van de vader en zijn zonen op: “Ik heb daar niet kribbig Achtbaarheyd noch bevreez’d nederigheyd gezeen, maar een fatzoenlyk gemaklykheyd als zou’d alletyd in een Huygshen [sic] worden” (B&B 12). Er is wel een antwoord te geven op de verzuchting van de editeurs: “what should we make of *kribbig Achtbaarheyd* and *fatzoenlyk gemaklykheyd*?” (B&B xxvi). Met hun vertaling “cramped formality” en “decent easiness” zitten ze in de buurt, maar de tegenstelling die Boswell bedoeld heeft in “kribbig Achtbaarheyd noch bevreez’d nederigheyd” wordt pas duidelijk wanneer we bij Sewell “Achtbaarheyd” als eerste vertaling achter *authority* zien staan. “Decent easiness” is als vertaling van *fatzoenlyk gemaklykheyd* goed getroffen. Bij Sewel vinden we bij *decent* “Betaamelyk, geschikt” (met de voorbeelden: “a Decent carriage, een Fatzoenlyk gedrag”).
- ⁷ Van de huidige Nederlandse bijzinsvolgorde mogen we ook voor de 18de eeuw uitgaan. Vergelijk hiervoor bijvoorbeeld Van den Toorn (1997: 422), waar wordt opgemerkt dat “de positie van de persoonsvorm in hoofd- en bijzinnen en de werkwoordelijke eindgroep [...] in de 18de eeuw reeds vrijwel zoals in het hedendaagse Nederlands” zijn.
- ⁸ Ook onzijdige woorden krijgen weleens het verkeerde lidwoord zoals *de Boek* (B&B 14). Ook het gebruik van het relativum klopt niet altijd: Des bladyes *dat* ik sall schryven – deze bladzijden die ik zal schrijven (B&B 4).
- ⁹ Soms verschijnt de juiste verbogen vorm wel zoals in *Het is een schandelyke Zaak* (B&B 6) en *die oude Hoogleeraar* (B&B 38) of staan een juiste en onjuiste vorm naast elkaar zoals in *een bevallig en heel voltooide vrouw* (B&B 10). In *met een zoo corte uytspreken* (B&B 8) verschijnt de verbogen vorm ten onrechte.
- ¹⁰ Het is aardig om te vermelden dat Lambert ten Kate over het adjectiefgebruik in *een jong zoon* en *het groot huis* opmerkt dat dit Waals en vreemd in de oren klinkt, terwijl het “gantsch strijdig tegen ’t Gebruik” is (Ten Kate 1723: 722).
- ¹¹ Zie over deze palatale uitspraak Van Bree 1975: 68-69.
- ¹² We treffen bij de grammatici in het algemeen de volgende vormen aan: *ik ben, gij zijt* (soms met toevoeging van *gij bent*; Sewel 1754: 82; 1712: 253), *hij/zij/het is, wij zijn, gij* (of: *gijlieden*) *zijt, zij zijn*. Zie Moonen (1706: 144) en Sewel (1754: 82 en 1712: 253).

- ¹³ In Nederlandse grammatica’s treft men die vormen *mijn* of *zijn* dan ook niet aan. In de Sewels Engelse grammatica (Sewel 1754: 64) verschijnt echter onder *Pronouns* het volgende paradigma:
Nom. Ik – I; Gen. myns or myner – of me; Dat. aan myn (! MvdW) or my – to me; Acc. my – me; Abl. van my – from me.
- ¹⁴ We treffen bijvoorbeeld ook de volgende juiste vormen aan: *ik heb gebrogt* (B&B 10); *heeft gedronken* (B&B 40); *geleef’d hadden* (B&B 8); ... *u heeft ... gesprooken* (B&B 30); *Ik heb waargenome* (B&B 20); *Ik heb gezeen* (=gezien) (B&B 12); *Hy heb ... geweest* (B&B 12).
- ¹⁵ Omdat het slechts om een beperkte hoeveelheid tekst gaat die bovendien in korte tijd (ruim een maand) is geschreven, kunnen we het materiaal als een geheel beschouwen bij de bepaling van Boswells niveau van taalbeheersing.